

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ

Анотація. У статті розглядаються окремі аспекти конфліктів у педагогічній діяльності, зокрема загальні ознаки, особливості конфліктів серед дітей молодшого шкільного віку. Проілюстровано процес вирішення конфліктних ситуацій, який передбачає аналіз самого конфлікту та його урегулювання. Наведено системі дій, які спрямовані забезпечити успіх реалізації означеного процесу. Визначено провідні завданнями підготовки майбутніх учителів початкових класів до розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі. Зазначено, що підготовка майбутнього вчителя до розв'язання педагогічних конфліктів у колективі молодших школярів ґрунтується на прийнятті здобувачами освіти гуманістичних цінностей як основи спілкування і усвідомлення ними специфіки педагогічних конфліктів. Описано комплекс методів, що дозволяють здобувачу освіти освоїти означену проблему як з теоретичної так із практичної сторони.

Ключові слова: конфлікт, конфліктні ситуації, педагогічний конфлікт, професійна підготовка, майбутній учитель початкових класів, шкільний колектив.

Pavlova Olena

Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian-
Pedagogical Academy "of the Kharkiv Regional Council

PREPARING A FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER TO RESOLVE CONFLICT SITUATIONS IN THE SCHOOL TEAM

Summary. Conflictological incompetence of a teacher negatively affects his professional development and level of professional development. The integrity of the pedagogical process is also violated, formal-role relations between the teacher and the student are formed, which is expressed in the distance of their positions and the immaturity of adequate styles of behavior in the process of resolving the pedagogical conflict. The results of the analysis of the scientific literature allow us to state that the problem of conflict on the philosophical, psychological and pedagogical levels is quite fully reflected in the works of many scientists. However, the vast majority of research is devoted to conflict resolution in adolescence and high school age and virtually ignored the study and resolution of conflict in primary school. The article considers some aspects of conflicts in pedagogical activity, in particular general features, features of conflicts among children of primary school age. The process of conflict resolution is illustrated, which involves the analysis of the conflict itself and its settlement. The system of actions which are directed to provide success of realization of the specified process is resulted. The leading tasks of preparation of future primary school teachers for resolving conflict situations in the school team are determined. It is noted that constructive resolution of conflict situations in the school community is impossible without a system of conflictological knowledge and skills, the formation of pedagogical position and basic foundations of individual pedagogical style of behavior, the development of culture of pedagogical thinking of future teachers to resolve pedagogical conflicts. During the professional and pedagogical training, in order to form in future primary school teachers the skills of conflict resolution in the school community, it is necessary to use a set of methods that will allow the student to master this problem both theoretically and practically, namely: creative methods, choice, creative modeling, creative introspection, echo-verbalization, "step by step", role modeling, self-knowledge.

Keywords: conflict, conflict situations, pedagogical conflict, professional training, future primary school teacher, school staff.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільства характеризується кризою соціальної взаємодії між людьми. Наслідком цієї негативної тенденції є численні конфлікти в різних сферах суспільного життя. У зв'язку з цим система освіти, як соціальний інститут, має сприяти зниженню соціальної напруженості і нестабільності у суспільстві через подолання конфліктів між суб'єктами освітнього процесу як на мікро, так і на макрорівні. Тому в умовах модернізації освіти однією з провідних проблем педагогічної вищої школи, що мають соціальну спрямованість і вимагають негайного вирішення, особливого значення набуває конфліктологічна підготовка майбутнього вчителя.

Конфліктологічна некомпетентність вчителя негативно впливає на його професійне станов-

лення та рівень професійного розвитку. Також порушується цілісність педагогічного процесу, формуються формально-рольові відносини між вчителем і учнем, що виражається в дистантності їх позицій і несформованості адекватних стилів поведінки в процесі вирішення педагогічного конфлікту. Як наслідок відбувається деформація сформованих педагогічно доцільних взаємин між ними, істотно гальмується процес розвитку особистості сучасного школяра. У результаті відбувається деформація освітніх цілей, інтересів, мотивів, потреб, цінностей учнів і виникає незадоволеність результатами своєї діяльності у вчителя, порушується принцип зворотного зв'язку між учителем і учнем. Актуальність підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі обу-

мовлюється високим рівнем конфліктогенності навчально-виховного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даний час проблема конфліктогенності на філософському, психолого-педагогічному рівнях досить повно відображена в роботах багатьох учених. «Педагогічні науки були спрямовані на аналіз вивчення конфліктів у площині «вчитель-учень». «педагог-педагог», «учень-учень» у навчальних колективах. Ці науки зосереджували увагу дослідників на необхідності формування високої педагогічної культури вчителів, педагогічний такт, уміння безконфліктного спілкування з людьми різного віку та соціального досвіду [1, с. 10].

Конфлікт, з точки зору його соціально-психологічної природи, в сукупності багатьох аспектів розглядали П. Блонський, А. Макаренко, В. Мясіщева, В. Сухомлинський та інші. Феномен конфлікту досліджували провідні вчені сучасності: А. Гриненко, Л. Ємельяненко, А. Ішмура-тов, Г. Ложкін, М. Панова, В. Петюх, М. Пірен, Н. Повякель, Л. Торгова, М. Цюрупа, Д. Фурман та багато інших.

У психолого-педагогічній літературі порушувалося питання гуманістичних способів вирішення конфліктів (С. Максименко, В. Маралов, В. Хітаров); досліджувалися основні види педагогічних ситуацій та конфліктів, специфіка педагогічних конфліктів (А. Белкін, М. Рибаківа). Проблемі вдосконалення підготовки вчителя щодо конфліктології присвятили свої роботи О. Абдулліна, І. Ісаєв, В. Кан-Калік, О. Лукашенок, А. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури, а також вивчення практичного стану означеної проблеми показують, що більшість досліджень присвячені гуманістичним методам подолання конфліктів, педагогічно доцільному їх вирішенню, усвідомленню вчителем необхідності врегулювання суперечок, корекції змісту підготовки вчителів, яка повинна включати теоретичні знання, практичні вміння і навички в області конфліктології. Проте переважна частина наукових досліджень присвячена вирішенню конфліктів у підлітковому і старшому шкільному віці і практично проігноровано вивчення та вирішення питання конфліктології у початковій школі.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати суть педагогічних конфліктів та узагальнити методи підготовки майбутнього вчителя початкових класів до успішного розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічний конфлікт як феномен навчально-виховного простору – поширене і активно досліджуване в різних галузях сучасної гуманітарної науки явище. Результати психолого-педагогічних досліджень констатують неминучість виникнення напруженості і конфліктності в освітніх установах різного рівня. Багато в чому це детерміновано базовими процесами розвитку особистості, закономірностями її дорослішання, яке априорі конфліктне. Формування Я-концепції, комунікативних умінь, стилю взаємин з оточуючими відбуваються у період дитинства, коли більшість свого часу діти проводять саме у школі. За допомогою різних форм кому-

нікації вони мають можливість випробувати себе у різних соціальних ролях, знайомляться з різними стратегіями поведінки в соціумі, опановують принципи спілкування в цілому.

У цьому контексті особливо важливою є роль шкільного колективу, який складається з однолітків – однокласників і дорослих – учителів, адміністрації школи. Саме від них багато в чому залежить, освоїть школяр правила партнерського спілкування з людьми. У процесі становлення особистості цей досвід може стати базою для розвитку емпатії, яка дозволить людині бути уважною до оточуючих, розуміти емоційний стан і співпереживати людям, толерантного ставлення до відмінних від власної точкам зору, сприяти формуванню навичок конструктивного вирішення проблемних ситуацій [2, с. 3].

«Конфлікт (лат. conflictus – зіткнення) – процес різкого зіткнення, загострення протилежно направлених цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії; сприйнята несумісність дій або цілей; серйозне непорозуміння, суперечка» [3, с. 10].

Конфлікти вивчаються не тільки в рамках їх загальної теорії, а й з урахуванням особливостей сфери їх протікання. Так, сферою протікання педагогічних конфліктів є освітнє середовище.

Дослідниця С. Баникіна педагогічний конфлікт визначає як утворену в результаті професійної і міжособистісної взаємодії учасників навчально-виховного процесу форму прояву загострення суб'єктно-суб'єктних протиріч, що у більшості випадків викликають негативні емоції під час спілкування, і яка передбачає орієнтацію сторін конфлікту на усунення його причин [4, с. 11–12].

Таким чином, визначається сфера протікання педагогічного конфлікту (навчально-виховний процес), активність учасників (взаємодія, в основі якої суб'єкт-суб'єктні протиріччя), емоційний фон (негативні емоції) [2].

На думку деяких науковців кількість конфліктів між учнями залежить від того, наскільки успішно проходять процеси адаптації дитини до школи, від особливостей її соціалізації, характеру сімейних відносин, від сформованих у неї моральних цінностей [5].

Конфлікти між дітьми, як правило, пов'язані з емоційно-особистісним ставленням школярів до однокласників, їх учинків. При цьому протистояння може бути відкритим (суперечка, сварка тощо) та прихованим (дії нишком, маскуванні істинних намірів тощо), а також спонтанним та навмисним, заздалегідь спланованим або просто спровокованим. Найчастіше дитячі конфлікти позбавлені доцільності, однак і вони можуть грати позитивну роль, наприклад, сприяти засвоєнню дитиною норм конструктивної взаємодії з однолітками [2, с. 6].

Аналізуючи конфлікти типу «учень-учень», І. Курочкіна поділяє причини, що викликають їх на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх причин можна віднести:

- навчальні перевантаження дітей, загальну стомлюваність учнів, результатом чого можуть бути загострення протиріч;
- зміна шкільного (або класного) колективу, що викликає труднощі адаптації учнів;
- загальну несприятливу морально-психологічну атмосферу у класі.

До внутрішніх причин насамперед відноситься сформована рефлексивність [2, с. 7].

У науковій літературі відображено одностайність думки, що саме на педагога покладено відповідальність за протікання та вирішення конфліктів у шкільному колективі. Процес їх вирішення передбачає аналіз самого конфлікту та його урегулювання, а також систему дій, які спрямовані забезпечити успіх реалізації означеного процесу (рис. 1) [6, с. 103].

Процес підготовки майбутнього вчителя до розв'язання педагогічних конфліктів у колективі молодших школярів ґрунтується на прийнятті здобувачами освіти гуманістичних цінностей як основи спілкування і усвідомлення ними специфіки педагогічних конфліктів, оскільки відкриває для них можливість вирішення протиріч без великого морального збитку як для дитини, так і для педагога, що дозволить і в подальшому зберегти доброзичливі стосунки в освітньому процесі.

Результати аналізу наукової літератури та практичного досвіду дають підстави визначити провідні завдання підготовки до розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі:

- спрямованість майбутнього вчителя на успішну антиконфліктну діяльність, яка за своєю суттю передбачає конструктив, креативність, коректність, толерантність, гуманність взаємодії та комунікації;

- формування значущих професійно-педагогічних якостей особистості вчителя;

- формування у майбутнього вчителя системи конфліктологічних знань і умінь в області методології, теорії, методики і практики успішного вирішення конфліктів у шкільному колективі;

- формування діагностичних та прогностичних умінь, щодо означеної проблеми;

- становлення педагогічної позиції і базових основ індивідуально педагогічного стилю поведінки майбутнього вчителя в педагогічному конфлікті;

- розвиток культури педагогічного мислення майбутнього вчителя [7, с. 47; 8, с. 143].

Конструктивне вирішення конфліктних ситуацій у шкільному колективі неможливе без сформованої системи конфліктологічних знань і умінь, становлення педагогічної позиції і базових основ індивідуально-педагогічного стилю поведінки, розвиненість культури педагогічного мислення майбутнього вчителя щодо вирішення педагогічних конфліктів. Під час професійно-педагогічної підготовки, з метою формування у майбутніх учителів початкових класів умінь розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі, вважаємо за доцільне використання комплексу методів, що дозволять здобувачу освіти освоїти означену проблему як з теоретичної так і з практичної сторін.

1. Метод творчого вибору допомагає здобувачам освіти виявити обсяг власних знань з конфліктології, наявні власні переконання, які не відповідають дійсності, що є індикаторами не сформованості певних компонентів конфліктологічних знань. У той же час цей прийом може застосовуватися як форма самонавчання студентів [9].

2. Метод творчого моделювання сприяють формуванню у майбутніх учителів початкових класів прогностичних умінь, педагогічної інтуїції, дивергентного мислення в конфліктній ситуації [9].

3. Метод творчої інтроспекції спрямовані на розширення уявлень майбутніх учителів про внутрішній світ іншої людини, на усвідомлення реальних психологічних характеристик і переживань учасників конфлікту, які порівнюються з науковими положеннями про психологію людей певного віку, статі, темпераменту, характеру тощо [6].

4. Метод ехо-вербалізації ефективний в роботі над розвитком емоційно-експресивної сфери, саморегуляції, самоконтролю майбутніх учителів. Здобувачі освіти отримують завдання змоделювати дії учасників конфліктної ситуації. За кожним членом групи закріплюється його «від-

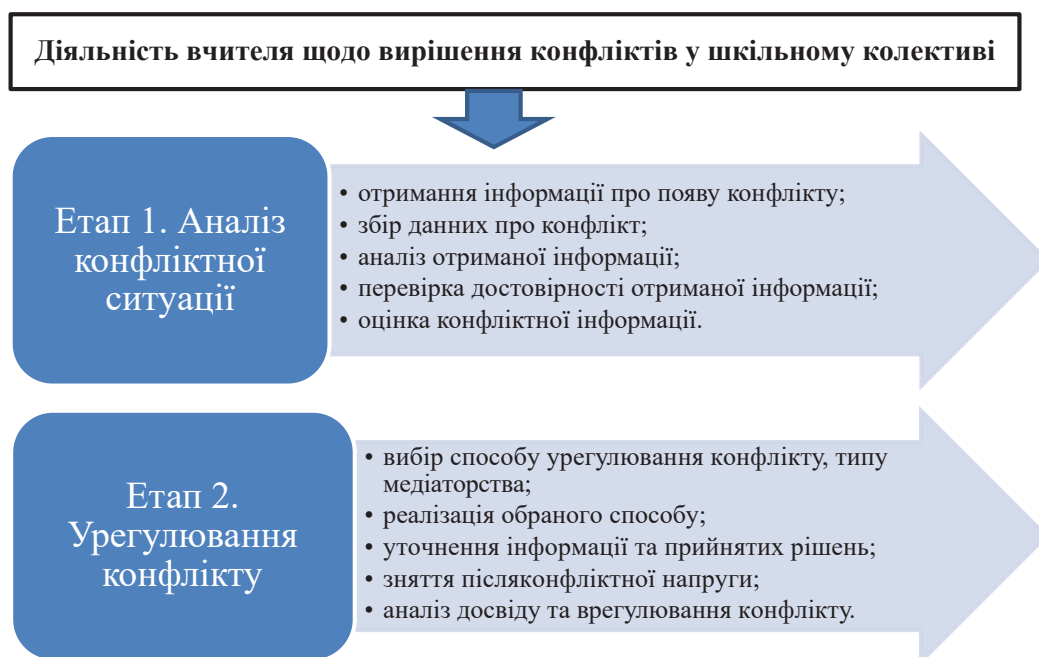

Рис. 1. Узагальнений алгоритм діяльності викладача з вирішення конфліктів

луння» – учасник другої групи, який відтворює вголос почуття, стан, думки свого візаві [8].

5. Метод «крок за кроком» сприяє розвитку у майбутніх учителів умінь і навичок вислуховування співрозмовника, прогнозування ситуацій, а також умінь вибирати найкращі варіанти вирішення конфліктів [8].

6. Метод синектики – це дієвий спосіб формування діалогічних і творчих здібностей здобувачів освіти, що допомагають знаходити власні шляхи розв'язання конфліктних ситуацій [10].

7. Метод ролівого моделювання: в умовах презентації конфліктної ситуації, яка відображає реалії навчального життя, кожен з учасників по черзі функціонує у всіх можливих ролях. Так досягається більш глибоке розуміння індивідуальної поведінки, його мотивів кожним з учасників взаємодії [11].

8. Метод самопізнання сприяють розумінню здобувачами освіти логіки розгортання предметного змісту конфліктологічної підготовки та осмислення шляхів вдосконалення в галузі педагогічної конфліктології [12].

9. Метод багатоступінчастого вибору звернень на усвідомлення власного досвіду і самооцінку конфліктологічної компетентності, на створення умов для самопізнання суб'єктів освітньої діяльності завдяки використанню методу рефлексії [12].

10. Метод активного осмислення (дискусії, дебати, круглі столи, «мозковий штурм») мають

істотне значення для формування конфліктологічних знань, умінь та навичок майбутніх учителів, так як дозволяють прояснити власну позицію щодо вирішення конфліктних ситуацій, почути думки інших учасників навчального процесу і усвідомити багатомірність проблеми попередження і вирішення конфліктів.

11. Метод евристичних питань варто застосовувати за потреби отримання додаткової інформації, аналізу конфліктної ситуації або для впорядкування тієї інформації, яка вже зібрана для творчого вирішення конфліктної ситуації.

12. Метод незакінчених речень може бути використаний в процесі формування знань та умінь майбутніх учителів, щодо вирішення конфліктних ситуацій.

Висновки. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі – це обов'язкова частина професійно-педагогічної підготовки педагога, яка обумовлена необхідністю формування знань та умінь щодо конструктивного вирішення конфліктів у реаліях педагогічної діяльності. Запропонована системи прийомів спрямована на формування умінь запобігання конфліктів, розуміння майбутніми вчителями можливих варіантів протікання конфліктних ситуацій, оперативному їх вирішенню, сприяє професійному самопізнанню та удосконаленню вчителя.

Список літератури:

1. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії перемовин : начальный осібник. Київ : Кондор, 2004. 172 с.
2. Клименских М.В. Педагогические конфликты в школе. Урал, Федерал, ун-т. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. 76 с.
3. Психологія конфлікту : словник. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/24905/1/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D1%83.pdf>
4. Банькина С.В. Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития. Москва : УРСС, 2001. 457 с.
5. Качмар О., Крицак О. Попередження і вирішення конфліктів у молодшому шкільному віці. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 19. С. 123–127.
6. Кайдалова Л.Г., Альохіна Н.В., Шварп Н.В. Удосконалення конфліктологічної компетентності викладачів вищої школи в системі підвищення кваліфікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 102–107.
7. Левкович А. Конфліктологічна компетентність майбутнього вчителя початкової школи: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_11
8. Корнеева Н.Ю., Шаталова Е.И. Подготовка будущих педагогов к разрешению педагогических конфликтов в образовательной организации. *Поволжский педагогический вестник*. 2015. № 4(9). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-buduschih-pedagogov-k-razresheniyu-pedagogicheskikh-konfliktov-v-obrazovatelnoy-organizatsii>
9. Баранова Н.П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. Харків : Основа, 2011. 159 с.
10. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2015. № 9. С. 17–22.
11. Федорчук В.В. Основи педагогічної майстерності. Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008. 140 с.
12. Холковська І.Л. Етапи формування готовності майбутніх учителів до конструктивного розв'язання педагогічних конфліктів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(4). С. 300–305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39%284%29_49

References:

1. Tsyurupa M.V. (2004) Osnovy konfliktolohiyi ta teoriyi perhovoriv: nachalnyy posibnyk [Fundamentals of Conflictology and Conversation Theory: An Initial]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
2. Klimenskih M.V. (2015) Pedagogicheskiye konflikty v shkole [Pedagogical conflicts at school]. Ural. Federal. un-t. Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta. (in Russian)
3. Psykholohiya konfliktu: sloynyk [Psychology of conflict: a dictionary]. Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/24905/1/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D1%83.pdf>
4. Banykina S.V. (2001) Pedagogicheskaya konfliktologiya: sostoyaniye, problemy issledovaniya i perspektivy razvitiya [Pedagogical conflictology: state, research problems and development prospects]. Moskva: URSS. (in Russian)

5. Kachmar O., Krytsak O. (2018) Poperedzhennya i vyrishennya konfliktiv u molodshomu shkil'nomu vitsi [Conflict prevention and resolution in early school age]. *Hirs'ka shkola Ukrayins'kykh Karpat*, no. 19, pp. 123–127.
6. Kaydalova L.H., Al'okhina N.V., Shvarp N.V. (2019) Udoshkonalennya konfliktolohichnoyi kompetentnosti vykladachiv vyshchoyi shkoly v systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi [Improving the conflictological competence of higher school teachers in the system of advanced training]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 5: Pedahohichni nauky : realiyi ta perspektyvy*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, no. (68), pp. 102–107.
7. Levkovych A. (2015) Konfliktolohichna kompetentnist' maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly: teoretychnyy analiz [Conflictological competence of the future primary school teacher: theoretical analysis]. *Naukovyy visnyk Shkhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Pedahohichni nauky*, no. 1, pp. 46–50. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_11
8. Korneyeva N.Yu., Shatalova Ye.I. (2015) Podgotovka budushchikh pedagogov k razresheniyu pedagogicheskikh konfliktov v obrazovatel'noy organizatsii [Preparing future teachers for resolving pedagogical conflicts in an educational organization]. *Povolzhskiy pedagogicheskyy vestnik*, no. 4(9). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-buduschih-pedagogov-k-razresheniyu-pedagogicheskikh-konfliktov-v-obrazovatelnoy-organizatsii>
9. Baranova N.P. (2011) Treninhy dlya vchyteliv z pedahohichnoyi maysternosti [Trainings for teachers of pedagogical skills]. Kharkiv: Osnova. (in Ukrainian)
10. Shadrikov V.D. (2015) Novaya model' spetsialista: innovatsionnaya podgotovka i kompetentnostnyy podkhod [New specialist model: innovative training and competence-based approach]. *Vyssheye obrazovaniye segodnya*, no. 9, pp. 17–22.
11. Fedorchuk V.V. (2008) Osnovy pedahohichnoyi maysternosti [Fundamentals of pedagogical skills]. Kam'yanets'-Podil's'kyi: Vydavets' Zvoleyko D. (in Ukrainian)
12. Kholkovs'ka I.L. (2013) Etapy formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv do konstruktyvnoho rozv'yazannya pedahohichnykh konfliktiv [Stages of formation of readiness of future teachers for constructive resolution of pedagogical conflicts]. *Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity. Pedahohika i psykholohiya*, no. 39(4), pp. 300–305. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_201_3_39%284%29_49